

دانشگاه قرآن و حدیث
پردیس تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث

گرایش نهج البلاغه

عنوان پایان نامه

فرآیند توان افزایی جامعه در برابر هجوم صنعت فرهنگ بیگانگان با تأکید بر اندیشه و سیره

حضرت علی (علیه السلام)

استاد راهنمای اول

آقای دکتر احمد نادری

استاد راهنمای دوم

حجة الاسلام و المسلمین آقای احمد غلامعلی

دانشجو

صفیه مطلق مجد

سال و ماه دفاع

اسفند ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MRTSoft

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث می باشد.

تقدیم و سپاس

گام‌های کوچکم را به حضرت صاحب العصر(عج) هدیه می‌نمایم، باشد تا در این مسیر رهنمون راهم گردند و دستگیر دست‌های نیازمندم باشند.

به پاس شکر و حمد الهی سر بر آستان کرامت خداوند می‌ستایم و به پاس تقدیر سر بر زانوی محبت پدر و مادرم گذارده و به پاس قدردانی وجودم را به همسر و دو فرزند عزیزم تقدیم می‌نمایم. از فاطمه عزیزم که با لطافت خود مرا در پاکی وجودش غرق ساخته و از امیرحسینم که یار و مددکار من بوده و از همسرم که همواره پشتیبانیم نموده، سپاسگذارم و از خواهر گرامی و بزرگوارم صمیمانه قدر دانم.

... و خداوند را شاکرم که باب کسب معارف را بر من گشود و مرا در دریای بیکران لطف و محبت خود غرقه ساخت. زبانم را یارای تقدیر او نیست و عملم را شایان ارائه به درگاهش نمی‌یابم.

گوهری برای تشکر از استادان گرامیم نمی‌یابم جز آن که کلام آنان را سرلوحه اندیشه‌ام قرار دهم و کاربست تلاش‌هایم نمایم.

در پایان سر بر آستان مقدس امام جعفر صادق (علیه السلام) می‌ستایم که با عنایات خود رهنمون راه و مسیر علمی شیعیان می‌باشند.

چرا که بی تو ندارم مجال گفت و شنید

بیا که با تو بگویم غم ملالت دل

... یاد و خاطره امام و شهدای انقلاب اسلامی گرامی باد که در پرتوی مجاهدت‌های آنان روح تازه‌ای بر کالبد اسلام دمیده شد.

چکیده

صنعت فرهنگ در تعریفی مجمل به معنای انتقال مفاهیم فرهنگی در پرتو ابزارهای مدرن صنعتی می‌باشد. نیازمندی انسان به محصولات گوناگون صنعتی، او را وادار ساخته تا از هر محصولی بدون توجه به ملزومات آن بهره‌برداری کند. صاحبان صنعت نیز از این نیاز استفاده کرده و دغدغه‌های فرهنگی خود را با نیازهای صنعتی جوامع همراه می‌سازند. از این رو مصرف‌کنندگان محصولات صنعتی، ناخودآگاه ضمن استفاده از این محصولات به فرهنگ تولید شده نیز پایبند می‌گردند.

صنعت فرهنگ در راستای اصول حاکم بر جریان خود چون اصالت ثروت، لذت و سلطه در صدد کسب هدف آرمانی خود یعنی حذف اندیشه‌های دینی از جوامع بوده و در این راستا از سیاست‌های راهبردی چون کمرنگ ساختن قداست دین، استحاله ارزش‌ها، تفرقه‌اندازی و زمینه‌سازی بهره می‌گیرد. در تأیید این مطلب می‌توان به مشخصه‌های بارز کارگزاران این صنعت چون مخالفت با دین و مذهب، دنیاطلبی، پیمان‌شکنی و خودباختگی اشاره کرد. این صنعت در فرآیند اثرگذاری با ایجاد رخنه در عقاید فردی و اجتماعی افراد سعی در تغییر ساختار عقلانیت جوامع دارد. استفاده از اعتقادات سست، عدم خردمندی، غفلت و بی‌اطلاعی مردم، همچنین تظاهر به کارهای شایسته، طرح شبهه‌ها و تبلیغات فراوان مواردی است که این صنعت با تکیه بر آنها اهداف خود را محقق می‌سازد. روش تحقیق در این نوشتار سؤال‌یابی از مطالعات نوین و پاسخ‌گویی بر پایه متون روایی به ویژه نهج البلاغه و کلام امیرمؤمنان علی (علیه السلام) است. مهم‌ترین سفارش نهج البلاغه و کلام امیرمؤمنان ارتقاء عقلانیت فردی با تبیین شناخت دنیا، تقوamداری و ولایت‌پذیری و همچنین ارتقاء عقلانیت جمعی در راستای ارائه راه‌کارهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی می‌باشد.

کلید واژه

امام علی (علیه السلام)، صنعت فرهنگ، عقلانیت، توان‌افزایی.

فهرست مطالب

۱۹.....	فصل اول: «کلیات»
۲۱.....	۱.۱. شناسه تحقیق
۲۱.....	۱.۱.۱. بیان مسأله تحقیق
۲۲.....	۱.۱.۲. ضرورت و اهداف تحقیق
۲۳.....	۱.۱.۳. سوالات تحقیق
۲۴.....	۱.۱.۴. فرضیات تحقیق
۲۵.....	۱.۱.۵. پیشینه تحقیق
۲۷.....	۱.۱.۶. چارچوب نظری تحقیق
۲۷.....	۱.۱.۷. روش شناسی تحقیق
۲۸.....	۱.۲. مفاهیم
۲۸.....	۱.۲.۱. جامعه
۳۱.....	۱.۲.۱.۱. بررسی واژه‌های همسو با جامعه‌شناختی در نهج البلاغه
۳۱.....	۱.۲.۱.۱.۱. عامة
۳۲.....	۱.۲.۱.۱.۲. عشيرة
۳۳.....	۱.۲.۱.۱.۳. قبيله
۳۴.....	۱.۲.۱.۱.۴. طائفة
۳۴.....	۱.۲.۱.۱.۵. حزب

۳۵	فرقه	۱.۲.۱.۱.۶
۳۶	فئة	۱.۲.۱.۱.۷
۳۶	قوم	۱.۲.۱.۱.۸
۳۸	امت	۱.۲.۱.۱.۹
۳۹	قرن	۱.۲.۱.۱.۱۰
۴۰	جیل	۱.۲.۱.۱.۱۱
۴۱	فرهنگ	۱.۲.۲
۴۴	صنعت فرهنگ	۱.۲.۳
۴۷	صنعت فرهنگ از منظر مکتب فرانکفورت	۱.۲.۳.۱
۵۲	دلایل نقد صنعت فرهنگ	۱.۲.۳.۲
۵۳	اهداف عینی صنعت فرهنگ	۱.۲.۳.۳
۵۶	سیر تکوینی صنعت فرهنگ	۱.۲.۳.۴
۵۸	عوامل تأثیرگذار صنعت فرهنگ	۱.۲.۳.۵
۶۱	عقلانیت	۱.۲.۴
۶۳	حوزه‌های علمی مباحث عقلی	۱.۲.۴.۱
۶۴	جنبه‌های بسط عقل	۱.۲.۴.۲
۶۴	عقلانیت نظری	۱.۲.۴.۲.۱
۶۷	عقلانیت عملی یا کنشی	۱.۲.۴.۲.۲

۶۹ ۱.۲.۴.۲.۳ عقلانیت ساختاری یا ابزاری یا رسمی

۷۰ ۱.۲.۴.۳ علت پیدایش نظام‌های عقلانی

۷۱ ۱.۲.۴.۴ انتقاد مکتب فرانکفورت نسبت به عقلانیت ساختاری

فصل دوم: « شیوه تعامل با صنعت فرهنگ » ۷۵

۷۷ ۲.۱ شناخت اصول حاکم بر صنعت فرهنگ

۷۹ ۲.۱.۱ اصالت ثروت

۸۱ ۲.۱.۲ اصالت لذت

۸۴ ۲.۱.۳ اصالت سلطه

۸۷ ۲.۲ شناخت اهداف حاکم بر صنعت فرهنگ

۸۹ ۲.۲.۱ اهداف آرمانی

۹۱ ۲.۲.۲ اهداف کلان

۹۱ ۲.۲.۲.۱ ایجاد رفرمیست دینی

۹۴ ۲.۲.۲.۲ ترویج جدایی دین از سیاست

۹۷ ۲.۲.۲.۳ مبارزه با رهبری دینی

۹۹ ۲.۳ شناخت ویژگی‌های کارگزاران صنعت فرهنگ

۱۰۱ ۲.۳.۱ ویژگی‌های فردی

۱۰۱ ۲.۳.۱.۱ دنیا طلب

- ۱۰۲..... فاسد ۲.۳.۱.۲
- ۱۰۴..... مخالف با مذهب و دین ۲.۳.۱.۳
- ۱۰۷..... خود باخته ۲.۳.۱.۴
- ۱۰۹..... پیمان شکن ۲.۳.۱.۵
- ۱۱۰..... منافق ۲.۳.۱.۶
- ۱۱۳..... ویژگی‌های مکتبی ۲.۳.۲
- ۱۱۳..... اتحاد ۲.۳.۲.۱
- ۱۱۵..... تظاهر به کارهای شایسته ۲.۳.۲.۲
- ۱۱۷..... شناخت سیاست‌های راهبردی صنعت فرهنگ ۲.۴
- ۱۲۱..... کمرنگ ساختن قداست دین ۲.۴.۱
- ۱۲۴..... دور ساختن مردم از منابع اصیل دین ۲.۴.۲
- ۱۳۰..... استحاله ارزش‌ها ۲.۴.۳
- ۱۳۳..... تفرقه‌اندازی ۲.۴.۴
- ۱۳۵..... زمینه سازی ۲.۴.۵
- ۱۳۷..... تدریجی بودن ۲.۴.۶
- ۱۳۹..... شناخت راه‌کارهای مروجان صنعت فرهنگ ۲.۵
- ۱۴۱..... ورود از مبادی قابل قبول جامعه ۲.۵.۱
- ۱۴۴..... جلوگیری از نشر حقایق ۲.۵.۲

- ۲.۵.۳. بدعت گذاری ۱۴۶
- ۲.۵.۴. به کارگیری نیروهای وابسته محلی ۱۵۰
- ۲.۵.۵. اختصاص منابع مالی و انسانی فراوان ۱۵۲
- ۲.۵.۶. تبدیل انحرافات به سنت‌های مرسوم ۱۵۴
- ۲.۶. شناخت فرآیند اثرگذاری صنعت فرهنگ ۱۵۶
- ۲.۶.۱. رخنه در عقاید فردی ۱۶۰
- ۲.۶.۱.۱. استفاده از اعتقادات و باورهای سست ۱۶۱
- ۲.۶.۱.۲. استفاده از تظاهر به کارهای پسندیده ۱۶۳
- ۲.۶.۱.۳. استفاده از طرح شبهه‌ها ۱۶۵
- ۲.۶.۱.۴. استفاده از تبلیغات ۱۶۷
- ۲.۶.۱.۵. استفاده از ظاهربینی افراد ۱۶۹
- ۲.۶.۱.۶. استفاده از عدم تعقل ۱۷۱
- ۲.۶.۱.۷. استفاده از غفلت مردم ۱۷۴
- ۲.۶.۱.۸. استفاده از عدم اتحاد مردم ۱۷۶
- ۲.۶.۱.۹. استفاده از بی‌اطلاعی مردم ۱۷۸
- ۲.۶.۲. رخنه در عقاید اجتماعی ۱۸۱
- ۲.۶.۲.۱. استفاده از حس تقلید در آدمی ۱۸۱
- ۲.۶.۲.۲. استفاده از ایجاد حس حقارت در گروه حق و حس کرامت در گروه باطل ۱۸۴

۱۸۷..... استفاده از ایجاد حس ترس از سلطه جویان ۲.۶.۲.۳

۱۹۳..... فصل سوم: «ارائه راه کارها»

۱۹۵..... ۳.۱ ارتقاء عقلانیت فردی

۱۹۶..... ۳.۱.۱ لزوم شناخت دنیا

۲۰۱..... ۳.۱.۲ لزوم تقوا مداری

۲۰۵..... ۳.۱.۳ لزوم ولایت پذیری

۲۰۸..... ۳.۲ ارتقاء عقلانیت جمعی

۲۰۹..... ۳.۲.۱ راه کارهای اقتصادی

۲۰۹..... ۳.۲.۱.۱ توسعه اقتصادی

۲۱۲..... ۳.۲.۱.۲ استقلال و خودکفایی

۲۱۴..... ۳.۲.۲ راه کارهای سیاسی

۲۱۴..... ۳.۲.۲.۱ لزوم شناخت دشمنان

۲۱۷..... ۳.۲.۲.۲ لزوم رصد دشمنان

۲۱۸..... ۳.۲.۲.۳ لزوم پیکار با دشمنان

۲۱۹..... ۳.۲.۳ راه کارهای فرهنگی

۲۲۰..... ۳.۲.۳.۱ برپایی سنتها و دوری از بدعتها

۲۲۲..... ۳.۲.۳.۲ احیا و تقویت ارزشهای دینی

۲۲۶.....۳.۲.۳.۳. اتحاد جامعه

۲۲۹.....نتایج پژوهش

۲۳۰.....پیشنهادها

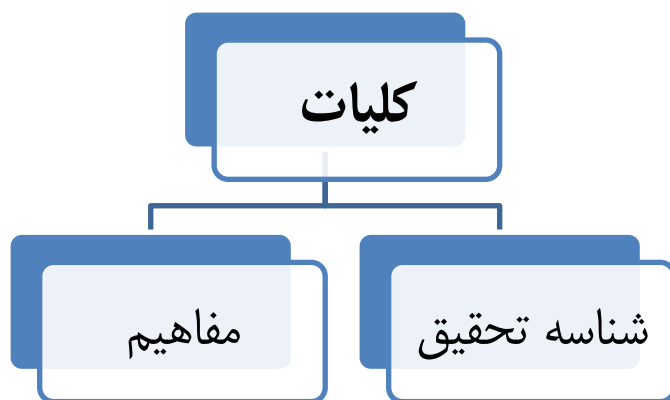
۲۳۱.....منابع و مأخذ

۲۳۱.....منابع فارسی

۲۳۶.....منابع عربی

فصل اول

«کلیات»

شکل ۱-۱ کلیات

۱.۱. شناسه تحقیق

شناخت چارچوب نظری و عملی یک اثر پژوهشی و درک مفاهیم مطرح شده در آن از اصلی‌ترین گام‌های رسیدن به اندیشه‌های نویسنده و افکار وی است. بی‌تردید هر نویسنده برای خلق یک مجموعه علمی اهداف خاصی را دنبال کرده که آگاهی از آن موجب ایجاد ارتباط عمیق‌تر با اثر نگاشته شده می‌گردد. شناخت مسأله اصلی پژوهش و ضرورت تحقیق، درک مفاهیم، آگاهی از اهداف و همچنین دانستن پیشینه تحقیق کمک ویژه‌ای به خواننده خواهد کرد تا سیر منطقی تحقیق را طی کرده و افکار خود را به نظرات نویسنده اثر نزدیک نماید. امید است در سایه تلاش‌های به عمل آمده، خوانندگان گرامی بتوانند از نتایج تحقیق گرد آمده بهره کافی کسب کنند.

۱.۱.۱. بیان مسأله تحقیق

فرهنگ به مجموعه‌ای از اعتقادات، اخلاق، آداب و رسوم و باورهای یک جامعه گفته می‌شود که به زندگی فردی و اجتماعی انسان هویت می‌بخشد. از دیرباز جوامع در ازای تبادلات اقتصادی و روابط سیاسی از فرهنگ یکدیگر نیز تأثیر می‌پذیرفتند. در دراز مدت پذیرش بی‌ضابطه و لجام گسیخته المان‌های فرهنگی، موجب از بین رفتن یک

فرهنگ و جایگزین گردیدن فرهنگ دیگر می‌گردد. بنابراین می‌بایست تبادلات فرهنگی به گونه‌ای هدفمند صورت گیرد تا هر جامعه در مواجهه با فرهنگ‌های دیگر، توان اخذ ویژگی‌های برتر فرهنگی را کسب کرده و خود را در مقابل آسیب‌های فرهنگی مصون سازد.

امروزه نیازمندی جوامع به صنایع گوناگون، زمینه واردات صنعتی را فراهم آورده و به نظر می‌رسد سردمداران صنعت فرهنگ توانسته‌اند با صدور صنایع خود، فرهنگ را به گونه‌ای نهادینه صادر نمایند. مسأله اصلی در این تحقیق شناسایی صنعت فرهنگ و شیوه‌های اثرگذاری این صنعت در جهت نهادینه‌سازی المان‌های فرهنگی، و بررسی تطبیقی با تغییرات فرهنگی عصر امام علی (علیه السلام) بوده و در نهایت یافتن شیوه امیر المؤمنین (علیه السلام) در تعامل با این تغییرات می‌باشد.

۱.۱.۲. ضرورت و اهداف تحقیق

همراهی فرهنگ با کالاهای صنعتی از یک سو و استفاده روزافزون مردم از تولیدات صنعتی از سوی دیگر، ضرورت بررسی صنعت فرهنگ را می‌نمایاند. در عصر حاضر کالاهای تولید شده توسط صنعتگران غیر از داشتن ماهیت تجاری، از ماهیتی فرهنگی نیز برخوردار می‌باشند. به عبارتی گویاتر صنعتگران دریافته‌اند برای کسب سود بیشتر، سیاستی غیر از وابسته ساختن مردم به تولیداتشان را در اختیار ندارند. به همین منظور پیوسته با ارائه محصولات جدید صنعتی و تبلیغات فراوان، نوع نوینی از زندگی را به مردم می‌آموزند، زندگی همراه با درک احساس بیشتر از لذت و آسودگی که تولیدات صنعتی آنان به مردم هدیه داده است. احساس آسودگی با استفاده روزافزون از محصولات صنعتی و احساس لذت با استفاده بی‌رویه از تولیدات فرهنگی ارائه شده، این شیوه‌ای است که سرمایه‌داران نوین جهانی در قالب المان‌های فرهنگی به مردم جهان عرضه می‌کنند و اهداف اقتصادی، فرهنگی و

حتی سیاسی خود را با در اختیار گرفتن اندیشه‌های جوامع محقق می‌سازند. در واقع فرهنگ نیز برای آنان جنبه سودآوری دارد و به یک کالای تجاری بدل گشته است.

در همین راستا برداشتن گام‌هایی در زمینه آگاه‌سازی جوامع از اهداف و فعالیت‌های سرمایه‌داران جهانی جهت تسلط بر افکار و اندیشه‌های مردم ضروری به نظر می‌رسد. هدف از این تحقیق شناسایی عوامل تأثیرگذار و چگونگی روند تأثیرگذاری سیاست‌های سلطه‌گران بر افکار جوامع است که در بخش‌های مختلفی ارائه گشته است. امید می‌رود این تحقیق قدم کوچکی در رسیدن به این هدف باشد.

۱.۱.۳. سوالات تحقیق

سوالاتی که این تحقیق به بررسی آن‌ها پرداخته است عبارتند از:

۱- شیوه تعامل با صنعت فرهنگ از دیدگاه امیرمؤمنان علی (علیه السلام) از چه طریقی صورت می‌پذیرد؟

۱- اصول حاکم بر صنعت فرهنگ شامل چه مواردی است؟

۲- اهداف حاکم بر صنعت فرهنگ چه مواردی را شامل می‌گردد؟

۳- سیاست‌های راهبردی صنعت فرهنگ چیست؟

۴- راه کارهای مروجان صنعت فرهنگ چه مواردی می‌باشد؟

۵- فرآیند اثرگذاری صنعت فرهنگ بر جوامع چگونه است؟

۲- راه کارهای مقابله با اثرگذاری صنعت فرهنگ در گفتمان حضرت علی (علیه السلام) چه مواردی می‌باشند؟

۱.۱.۴. فرضیات تحقیق

۱- شناخت اصول، اهداف، سیاست‌ها، راه‌کارهای مروجان و فرآیند اثرگذاری به عنوان روش تعامل با صنعت فرهنگ معرفی می‌گردند.

۱- اصول ثروت، لذت و سلطه به عنوان اصول حاکم بر صنعت فرهنگ از دیدگاه حضرت علی (علیه السلام) معرفی می‌گردند.

۲- هدف آرمانی مبارزه با دین، و اهداف کلان رفرمیست دینی، جدایی دین از سیاست و مبارزه با رهبری دینی از جمله اهداف حاکم بر صنعت فرهنگ می‌باشند.

۳- سیاست‌هایی چون کم‌رنگ ساختن قداست دین، استحاله ارزش‌ها، تفرقه‌اندازی و زمینه‌سازی از جمله سیاست‌های راهبردی صنعت فرهنگ می‌باشد.

۴- ورود از مبادی قابل قبول، جلوگیری از نشر حقایق، بدعت‌گذاری، استفاده از نیروهای محلی و بهره‌گیری از منابع مالی و انسانی فراوان از جمله راه‌کارهای مروجان صنعت فرهنگ در دیدگاه حضرت علی (علیه السلام) می‌باشد.

۵- فرآیند اثرگذاری در دو وجه رخنه در عقاید فردی و رخنه در عقاید جمعی افراد صورت می‌گیرد.

۲- آگاه‌سازی مردم از شیوه‌های تأثیرگذاری، در ضمن ارتقاء عقلانیت فردی و عقلانیت جمعی به عنوان راه‌کار ارائه شده در راستای گفتمان حضرت علی (علیه السلام) و افزایش قدرت مقابله با صنعت فرهنگ معرفی می‌گردد.

۱.۱.۵. پیشینه تحقیق

در زمینه تأثیرگذاری صنعت فرهنگ بر اندیشه‌های جوامع با توجه به سیره حضرت علی (علیه السلام)، پژوهشی مشاهده نشده است؛ اما جنبه‌های مختلف این اثرگذاری در کتب مختلفی بررسی گردیده است که به عنوان نمونه به موارد زیر اشاره می‌کنیم:

۱- فرهنگ پیرو فرهنگ پیشرو تألیف محمد تقی جعفری تبریزی از انتشارات مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری.

کتاب فوق تعاریف مختلف فرهنگ در جوامع گوناگون را ارائه کرده و شاخصه‌های مختلف توانمند بودن یک فرهنگ را بررسی کرده است. این کتاب از آن جهت که به بررسی این شاخصه‌ها پرداخته است با هدف تحقیق همسوست و از آن جهت که در زمینه عوامل تأثیرگذار بر تغییر فرهنگ مطلبی ارائه نکرده و بر پایه اندیشه وسیره حضرت علی (علیه السلام) نمی‌باشد، با این تحقیق متفاوت است.

۲- استعمار پسا مدرن تألیف احمد سیف از انتشارات دیگر.

کتاب ذکر شده به بررسی ویژگی‌ها و خصوصیات استعمار نوین پرداخته که در این وجه با تحقیق حاضر مشترک می‌باشد. اما در وجه چگونگی تأثیرگذاری استعمار بررسی خاصی صورت نگرفته است، همچنین در این کتاب هیچ استنادی به سخنان مولا امیرمؤمنان صورت نگرفته است، که وجه مفارقت آن با این تحقیق می‌باشد.

۳- خرد و انقلاب تألیف هربرت مارکوزه.

کتاب فوق در راستای تغییر ماهیت عقلانی بشر در تعامل با صنعت فرهنگ بحث و گفتگو کرده که در این وجه با تحقیق همسوست، اما از آن جایی که روند تأثیرگذاری این تحقیق هم‌زمان هم در عصر حضرت علی (علیه السلام) و هم در عصر حاضر بررسی شده است، با تحقیق حاضر مفارقت دارد.

۴- انسان تک ساحتی تألیف هربرت مارکوزه از انتشارات امیرکبیر.

کتاب مذکور در مورد زمینه‌های تأثیرپذیری انسان از صنعت فرهنگ صحبت می‌کند که در این وجه با تحقیق مطابقت دارد، اما از جنبه تغییر ساختار عقلانی که در زمان حضرت علی (علیه السلام) بررسی گردیده با تحقیق حاضر متفاوت است.

۵- درآمدی بر جامعه‌شناسی عقلانیت تألیف رحیم محمدی از انتشارات باز.

این کتاب ضمن تعریف و بررسی جنبه‌های مختلف عقلانیت به رویکرد انتقادی مکتب فرانکفورت نسبت به عقلانیت ساختاری ارائه شده توسط صنعت فرهنگ می‌پردازد که در این وجه با تحقیق حاضر همسوست، اما در آن از شیوه‌های تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از صنعت فرهنگ بحثی نشده و از گفتمان حضرت علی (علیه السلام) در جنبه‌های مختلف اثرگذاری سخنی به میان نیامده است، که وجه مفارقت آن با تحقیق حاضر می‌باشد.

۶- نظریه انتقادی مکتب فرانکفورت در علوم اجتماعی و انسانی تألیف حسینعلی نودری از انتشارات آگاه.

کتاب فوق به زیبایی جنبه‌های مختلف صنعت فرهنگ و نقد مکتب فرانکفورت بر آن را به تصویر کشیده است، و بررسی‌های تحقیق حاضر در مکتب فرانکفورت اکثراً از آن اخذ گردیده است، اما در مباحث اثرگذاری‌ها و بررسی تطبیقی با زمان حضرت علی (علیه السلام) بخشی در آن نیست، که وجه مفارقت آن با تحقیق حاضر به شمار می‌آید. همچنین نوشتارهای زیر در سیر پژوهش با مسئله مورد نظر، مفید خواهند بود. این کتب عبارتند از:

۱- دانشنامه امیر المؤمنین (علیه السلام) تألیف محمدی ری شهری با ترجمه جواد محدثی، ج ۷ انتشارات دار الحدیث.

۲- الغارات تألیف ابواسحاق ابراهیم بن محمد ثقفی کوفی با ترجمه حاج شیخ محمد باقر کمره‌ای.

۳- پیکار صفین تألیف نصر بن مزاحم با تصحیح و شرح از عبد السلام محمد هارون و ترجمه پرویز اتابکی.

سه کتاب فوق به شرح وقایع زمان حضرت علی (علیه السلام) و رفتار حاکمان وقت و تأثیرپذیری مردمان پرداخته است. از متن روایات و وقایع تاریخی ذکر شده در آن‌ها می‌توان روش‌های تأثیرگذاری بر جوامع و افکار مردم را استخراج کرد.

به عنوان تذکر می‌توان بیان داشت که تحقیق حاضر به این جهت که گردآورنده گفتمان حضرت علی (علیه السلام) در زمینه اندیشه‌ها، اهداف و شیوه‌های اثرگذاری صنعت فرهنگ می‌باشد، با سایر تحقیقات و رویکردهای قبل متفاوت است و تقریباً رویکرد این تحقیق در اثرهای دیگر مشاهده نگردیده است.